

Avrupa Birliği'nin Kuzey Akım-2 Projesine Yönelik Yaklaşımı

The European Union's Approach to the Nord Stream-2 Project

Teslim: 22 Şubat 2022

Onay: 01 Kasım 2022

Stoilko BİCHİKLİSKİ¹, Çiğdem NAS²

ÖZET

Kuzey Akım 2 projesi gaz ticareti alanında en çok tartışılan konulardan biridir. Proje-yi destekleyen taraflar bu projenin sadece ekonomik, muhalifleri ise siyasi amaçlarının peşinde ve AB'nin hedeflerine ve kurallarına aykırı olduğunu kanısında olmuşlardır. Kuzey Akım 2 projesinin gerçekleşmesi halinde, bu projenin muhalifleri; Rusya'nın AB'nin enerji sektöründeki rolünün güçleneceğini, farklı tedarikçilerin AB pazarına erişim sağlayamayacağını ve bu nedenden ötürü AB enerji güvenliğine zarar vereceğini ileri sürmektedir. Başka bir deyişle, bu projenin jeoekonomik ve jeopolitik özellikler barındırdığına yönelik söylemler geliştirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada, Kuzey Akım 2 projesinin jeoekonomi ve jeopolitika kavramıyla ne kadar ilintili, hangi jeoekonomi ve jeopolitik araçlarını kapsadığını öğrenmekle birlikte, AB üye devletlerinin bu projeye yönelik tavrı ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Kuzey Akım-2, AB, jeoekonomi, jeopolitika, boru hattı,*

ABSTRACT

The Nord Stream 2 project is one of the most debated issues in natural gas trade. The supporters of this project focus on the economic aspects of this project, while the opponents believe that it has political goals and is against the rules and objectives of the EU. The opponents claim that this project will strengthen Russia's position in the EU's energy sector, preventing other suppliers from reaching the EU markets and thus damage the energy security of the EU. There have been a number of discourses pointing towards the geo-political and geo-economic characteristics incorporated in this project. In this article we will try to determine how much is the Nord Stream 2 project affiliated with the concepts of geo-politics and geo-economics; which geopolitical and geoeconomic tools does it incorporate; what is the approach of the EU member states towards this project.

Keywords: *Nord Stream-2, EU, geo-economics, geo-politics, pipeline*

¹ ORCID: stoilkobicikliski@yahoo.com, 0000-0001-5853-6519

² Doç. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, cgdmmas@gmail.com, 0000-0001-6846-2728

GİRİŞ

Uluslararası ilişkilerde en önemli konulardan biri enerjidir. Enerji kaynakları dünyanın farklı bölgelerinde düzensiz ve kısıtlı miktarlarda bulunması nedeniyle devletlerin bu kaynaklara yeterli miktarda sahip olması hayati bir önem taşımaktadır. Enerji kaynaklarının gerekli yerlerde, yeterli miktarda bulunmaması ulaşım, tarım, sanayi gibi stratejik alanları sekteye uğratıp, bireylerin ve kurumların sosyal ve fiziki ihtiyaçlarını karşılama-sını zorlaştırmaktadır.³ Ancak enerji sadece devletlerin ekonomilerini değil, aynı zamanda güvenliğinde de önemli rol üstlenmektedir. Örneğin 1970'li yıllarda yaşanan iki petrol krizi, 1990'lı yıllardaki Körfez Savaşı, 2006 ve 2009 yıllarında Rusya'nın doğal gaz akı-şını durdurması, enerjiye bağımlı olan ülkelerinin ekonomisine ve güvenliğine yönelik tehdit oluşturmuştur. Enerji güvenliğinin sağlanmasına giden yolun, yeterli miktarda bu-lunmasından, farklı tedarikçiler tarafından ithal edilmesinden ve uygun fiyata sahip olun-masından geçtiği görülmektedir.⁴

AB, enerji güvenliğinin sağlanmasına önem veren bir örgüt olmakla beraber enerji ala-nında birkaç değişiklik getirmiştir. AB, 2009 yılındaki “Yenilenebilir Enerji Direktifi (Renewable Energy Directive) (2009/28/EC)” ile ilk defa bütün AB üyelerinin belli ve yenilenebilir enerji hedefleri benimsemesine yol açmıştır. Bu direktif ile beraber 2020 yılına kadar AB’de toplam enerji tüketiminin %20’sinin yenilenebilir enerji kaynaklarıyla karşılanmasını hedeflemiştir.⁵ 2014 yılında AB Konseyi “2030 yılına yönelik iklim ve enerji politikalarının çerçevesi (2030 framework for climate and energy policies)” benim-senmiştir. Bu karar 2030 yılına kadar AB’nde toplam enerji tüketiminin %27 olmasını hedeflemiştir.⁶ 2018 yılında çıkarılan “Yenilenebilir Enerji Direktifi (Renewable Energy Directive) (2018/2001/EU)” AB’de 2030 yılına kadar yenilenebilir enerji kaynaklarının toplam enerji tüketiminin %32’sini karşılamasını hedeflemiştir.⁷ Bu bağlamda, 1990 ile 2019 yılları arasında AB’de toplam enerji üretimi azalmıştır. Örneğin, 2019 yılında top-lam enerji üretimi 616 milyon ton eşdeğeri petrol (Mtoe) iken, bu rakam 2018 yılındaki üretimden %3 daha düşüktü.⁸ Dolayısıyla, AB’deki enerji üretiminin azalması primer enerjinin ve enerji ürünlerinin ithaltatının artmasına neden olmuştur. Petrolden sonra ikinci olarak en çok ithal edilen ürün doğal gazdır.⁹

Başka bir deyişle, AB’nin yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını arttırmaya yö-nelik çabalarına rağmen fosil yakıtlarının kullanımının ve tüketiminin devam ettiği an-laşılmaktadır. AB’nin doğal gaz tüketiminin 3/4’ü ithal edilmekte ve bu ithalatların %40’ı

3 Nigar Mammadova, *Avrupa Birliği Enerji Politikasında Güney Koridorun Yeri*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018), 1.

4 A.g.e., 1.

5 Carsten Meyer “Renewable Energy Support Policies in Europe”, *Climate Policy Info Club*, <https://climatepolicyinfohub.eu/renewable-energy-support-policies-europe.html> (Erişim: 02.01.2022).

6 Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası* (Ankara: 2020) <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=80> (Erişim: 02.01.2022).

7 EU Science Hub – European Commission, *Renewable Energy – Recast to 2030 (RED II)*, (Brüksel: 2020), <https://ec.europa.eu/jrc/en/jrc/renewable-energy-recast-2030-red-ii> (Erişim: 02.01.2022).

8 “Energy statistics – an overview”, *Eurostat*, 12 Mayıs 2021 https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=E-energy_statistics_-_an_overview#Primary_energy_production (Erişim:02.01.2022).

9 A.g.e.

Rusya tarafından karşılanmaktadır.¹⁰

Doğal gaz, AB'ye birçok ulusal ve uluslararası boru hatları yoluyla ulaşmaktadır. 2011 yılında AB'ye en çok doğal gaz tedarik eden ve Rusya'yı Almanya'yla bağlayan Kuzey Akım 1 boru hattı faaliyete geçmiştir. Bu proje AB üyeleri arasında bir siyasi gerginliğe yol açmıştır. Çünkü Orta Avrupa ülkeleri bu proje farklı enerji kaynakları tedarikçilerinin AB pazarlarına ulaşmasını engellediğini ve dolayısıyla AB'nin enerji güvenliğine tehdit oluşturduğunu ileri sürmüştür.¹¹ Eylül 2015 yılında, Kuzey Akım 1'in getirdiği doğal gaz miktarını artırma amacıyla Rus şirketi Gazprom beş Avrupalı şirketle birlikte Kuzey Akım 2 boru hattının inşa edilmesine karar vermişlerdir. Kuzey Akım 2 projesi Kuzey Akım 1 boru hattının bir devamı olarak inşa edilmesi düşünülmüştür.¹² Ancak bu proje çok tartışmalı bir konu olmuştur. Projeyi destekleyen taraflar projenin jeoekonomik ve jeopolitik nitelikler taşımadığını, tamamen ticari amaçlarla inşa edildiğini ve AB enerji güvenliğine zarar vermeyeceğini ileri sürmüştür. Öte yandan projenin muhalifleri ise bu proje AB'nin enerji güvenliğine zarar vermekle birlikte, AB'ni Rusya'ya bağımlılığının artacağına inanmaktadır. Dolayısıyla projenin jeopolitik ve jeoekonomik özellikler taşıdığına inanmaktadırlar.¹³ Aynı zamanda bu projenin getirdiği jeopolitik ve jeoekonomik nitelikleri göz önünde bulunduran ancak projeye kayıtsız kalan üyeler de bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi AB üyeleri arasında Kuzey Akım 2 projesine yönelik ortak bir tavır sergilenmemektedir. İşte bu çalışmada "AB üyelerinin Kuzey Akım 2 projesine yönelik yaklaşımları nedir" sorusuna cevap bulunmaya çalışılacaktır. Bu sorunun cevaplanması ancak bu proje gerçekten gizli bir ajanda barındırmakta mıdır? Rusya'nın faaliyetleri ideoloji açısından AB üye devletleri arasında bir ayrım yaratmakta mıdır? Kuzey Akım 2 boru hattının yapılması jeoekonomik özellikler yanında jeopolitik nitelikler taşımakta mıdır? Bu projenin gerçekleşmesi enerji güvenliği üzerindeki etkisi nedir? gibi soruların cevaplanmasını kolaylaştırmaktadır.

Kuzey Akım 2 projesinin jeopolitik veya jeoekonomik özelliklerinden hangisini daha çok taşıdığını anlayabilmemiz için en başta jeopolitika ve jeoekonomi kavramlarının incelenmesi gerekmektedir. Dolayısıyla, bu çalışmanın ilk bölümünde jeopolitika ve jeoekonomi kavramları tanımlanmakla birlikte, kullandıkları araçlar, ve oluşturdukları tehdit algıları incelenecektir.

Kuzey Akım 2 boru hattına yönelik tepkilerin daha iyi anlaşılabilmesi için bu boru hattına alternatif olan boru hatlarının neler olduğunun ve neden tercih edilmediğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla çalışmanın ikinci bölümünde AB'nin diğer doğal gaz tedarikçilerinin özelliklerine değinilecektir. Bölümün ikinci kısmında Kuzey Akım 2

10 Balázs R. Sziklai, László Á. Kóczy ve Dávid Cserssik, "The impact of Nord Stream 2 on the European gas market bargaining positions", *Energy Policy* 144, (2020), 1.

11 A.g.e., 1-2.

12 Marco Giuli, "Nord Stream 2: Rule no more, but still divide", *European Policy Center*, (2018), 5, <https://www.epc.eu/en/Publications/Nord-Stream-2-Rule-no-more-but-still-divide~205b34>.

13 Agata Loskot-Strachota, "Nord Stream 2: policy dilemmas and the future of EU gas market", *Norwegian Institute of International Affairs* 2, (2016), 1 – 4.

projesi ile ilgili genel bilgilere bakılacaktır.

Bu projenin mevcut durumunun daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için, çalışmanın üçüncü bölümünün ilk kısmında Kuzey Akım 2 projesinin tarihi, getirdiği imkanlar ve AB üyelerinden hangilerinin bu projeyi desteklediği, projeye karşı çıktığı ve kayıtsız kaldığı incelenecektir. Bu bağlamda, bölümün diğer kısımlarında, projeden en çok etkilenen devletler olarak Almanya'nın, İsveç'in ve Polonya'nın bu projeye yönelik yaklaşımları, ideolojileri ve algıları irdelenecektir. Bölümün son kısmında, önceki çalışmalarda projenin getirdiği yıkıcı etkilerinin azalmasına yönelik önerilere de yer ayrılmıştır.

Bu çalışmada birincil kaynak olarak jeopolitika, jeoekonomi gibi konularla ilgili yazılan kitaplar ve makaleler kullanılacaktır. İkincil kaynak olarak enerji politikası ve boru hatları alanlarında yazılan tezler kullanılacaktır. Üçüncül kaynak olarak Kuzey Akım 2 projesinden etkilenen ülkelerin siyasetçilerinin bu projeye ilgili ifadelerini içeren gazeteler kullanılacaktır.

1. JEOPOLİTİKA VE JEOEKONOMİ

Jeoekonomi ve jeopolitika kavramları birbirine çok benzemektedir. İkisi de güçlü olan devletin dış politikasında jeostratejik hedeflere ulaşmak için kullandığı araçlardır. Jeostrateji, coğrafi unsurlar dikkate alınarak belirli bir politik stratejinin gerçekleşmesi olarak tanımlanabilmektedir. Jeostratejide adalar, denizler, nehirler, belirli ticaret yollarındaki çıkarların edinilmesi hedeflenmektedir.¹⁴ Jeostratejide, jeopolitikanın ve jeoekonominin rolünün daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesi için en başta jeopolitika ve jeoekonomi kavramlarının tanımlanması gerekmektedir. Dolayısıyla bu bölümün sonraki kısımlarında jeoekonomi ve jeopolitika kavramlarının tanımlanmasıyla birlikte her iki kavramın kullandığı araçlar ve oluşturduğu tehdit algısı da incelenecektir.

1.1. Jeopolitika ve Jeoekonomi Kavramları

Jeoekonomi devletlerin ekonomilerini incelemektedir. Dolayısıyla bu bilim alanı devletin coğrafyası ile ekonomik gücü arasında bir bağlantı kurmaktadır. Jeoekonomi doğal kaynakların, sermayenin ve teknolojinin küresel ve bölgesel ölçekte siyasi yapılar tarafından en etkin ve en verimli şekilde nasıl kullanıldığını araştırmaktadır.¹⁵ Siyasi liderler, belirli jeostratejik hedeflere ulaşmak için, enerji kaynaklarını, piyasaları ve uluslararası ekonomik ilişkilerini etkileyen kurallar gibi jeoekonomik araçlar üzerinden kontrol sağlamayı hedeflemektedir.¹⁶

Jeopolitika disiplini ise daha çok coğrafi değişkenlerin incelenmesiyle devletlerin ulusal ve uluslararası platformdaki davranışlarını açıklamaktadır ve bu değişkenler üzerinden devletlerin gelecekte nasıl davranacağını öngörmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla jeo-

¹⁴ "Jeopolitik, jeostrateji, jeoekonomi, jeokültür nedir?", *Intell4*, 28 Ocak 2020, <https://www.intell4.com/jeopolitik-jeostrateji-jeoekonomi-jeokultur-nedir-haber-184276> (Erişim: 17.12.2020).

¹⁵ A.g.e.

¹⁶ Mikael Wigell, Sören Scholvin ve Mika Aaltola, *Geo-economics and Power Politics in the 21st Century: The Revival of Economic Statecraft*, (London ve New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2019) 14 – 15.

politikanın en çok önem verdiği unsur devletin coğrafi konumudur. Bu unsur üzerinden politik güce ve güç dağılımına odaklanmaktadır.¹⁷

1.2. Jeoekonomide ve Jeopolitikada Kullanılan Araçlar

Uluslararası ilişkilerde, belirli bir siyasi amaca ulaşmak için yumuşak gücün (soft power) ve sert gücün (hard power) kullanıldığı görülmüştür. Yumuşak güç daha çok ideolojinin, kültürün, kurumların kullanımını vurgularken, sert güç ekonomik ve askeri araçların kullanımına odaklanmaktadır.¹⁸ Görülecek üzere jeoekonomide ve jeopolitikada daha çok sert güç uygulanmaktadır.

Jeoekonomik araçlar genelde “pozitif” ve “negatif” olarak iki kategoriye ayrılmışlardır. Pozitif araçlar “havuç”, negatif araçlar ise “sopa” olarak algılanmaktadır. Pozitif araçlar kategorisinde; Belirli ürünlerin fiyat indirimi, krediler, varlık takası varken, negatif araçlar kategorisinde ise; Belirli ürünlerin fiyat artışı ve bir aktörün faydalandığı bir ürün, hizmetin akışının kesilmesi tehditleri vardır.¹⁹ Dolayısıyla bir aktör, “havuç” ve “sopa” araçlarını kullanarak edinmek istediği çıkarlarının erişimini tehdit eden blokları dağıtmaya ve aktörün yanında yer alan diğer devletlerden oluşan ittifakın devamını sürdürmeye çalışmaktadır.²⁰

Jeopolitika daha çok askeri gücün, diplomatik ilişkilerin ve istihbarat gibi araçların kullanımına dayanmaktadır.²¹ Jeopolitik araçları genel itibariyle açık bir şekilde ifade edildiğinden dolayı bu araçların jeopolitik özellikleri taşımadığının ispatlanması zordur. Dolayısıyla, jeopolitik araçlar açık bir şekilde ifade edilmektedir.²² Bu bağlamda jeopolitik araçların kullanılmaması havuç, kullanılması sopa olarak anlaşılabilir. Jeopolitik bir hareket yüksek bir tehdit algısını yaratmaktadır. Dolayısıyla, aktörler daha çok siyasetleşme eğiliminde davranmaya başlamaktadırlar. Yani askeri bir tehdit olarak algılanmaktadır. Aktör, bir hareketi jeoekonomi açısından değerlendirirse ise daha az siyasetleşme eğiliminde davranmayı tercih etmektedir. Başka bir söyleyişle

2. KUZEY AKIM-2 VE DİĞER BORU HATLARI

Soğuk Savaş’taki Doğu – Batı bloklarının arasındaki gerilime rağmen Rusya 1970’li yıllardan itibaren düzenli ve devamlı bir şekilde Batı Avrupa’ya doğal gaz tedarik etmektedir. Otuz yıl boyunca doğal gazın akışı konusunda nerdeyse hiçbir zaman sorunun olmadığı görülmüştür. Ancak 2006 ve 2009 yıllarında Rusya Ukrayna’yla gaz fiyatları ve teslimatıyla ilgili anlaşmazlıktan dolayı geçici olarak gaz kesintisine ve Avrupa tüketicilerinin

17 “Jeopolitik, jeostrateji, jeoekonomi, jeokültür nedir?”, *Intell4*, 28 Ocak 2020, <https://www.intell4.com/jeopolitik-jeostrateji-jeoekonomi-jeokultur-nedir-haber-184276> (Erişim: 17.12.2020).

18 Mikael Wigell ve Antto Vihma, “Geopolitics versus geoeconomics: The case of Russia’s geostrategy and its effects on the EU”, *International Affairs* 92, No. 3, (2016), 607 – 608.

19 Antto Vihma ve Mikael Wigell, “Unclear and present danger: Russia’s geoeconomics and the Nord Stream II pipeline”, *Global Affairs* 2, No.4, (2016), 2.

20 Timothy W Crawford, “Preventing Enemy Coalitions: How Wedge Strategies Shape Power Politics”, *International Security* 35, No. 4, (2011), 155-156.

21 Wigell, Scholvin ve Aaltola, *Geo-economics and Power Politics in the 21st Century: The Revival of Economic Statecraft*, 15.

22 Wigell, ve Vihma, *Geopolitics versus geoeconomics: The case of Russia’s geostrategy and its effects on the EU*, 609.

ithal edememesine neden olmuştur. Bu olaylardan dolayı AB ülkeleri yıllardır düzenli olarak gaz tedarikçisi olan Rusya'nın güvenilirliği zayıflamıştır.²³

Bu güvensizlik ortamına rağmen Rusya AB üye ülkeleriyle arasındaki ilişkiler tamamen kesilmemiştir. Bunun sebebi AB'nin etrafındaki tedarikçilerin sağlayabilecek doğal gaz akışındaki engellerdir. Örneğin Arap Baharı Libya'nın enerji sektörüne yatırımların durdurulmasına ve ekonomisinin gelişmemesine neden olmuştur. Ayrıca, Suriye'de ve Irak'ta istikrarsızlık oranının yüksek olması gaz akışının her anda kesintiye uğramasıyla sonuçlanabilmektedir.²⁴ ABD'nin sınıvlaştırılmış doğal gazının fiyatı yüksek olduğundan dolayı ABD'den gaz ihracatı tercih edilmemektedir. Türkmenistan, Kazakistan ve Özbekistan da AB'ye gaz tedarik edebilmekte ancak bu ülkeler daha çok doğuya ihraç etmeyi tercih etmektedir. İran AB'nin muhtemel bir gaz tedarikçisi olarak görülmesine karşın altyapıya yeterli yatırımlar yapılmamıştır. Ayrıca İran'ın AB'ne ne kadar gaz ihraç etmeye razı olduğu tespit edilmemiştir.

Alternatif olarak AB Güney Gaz Koridoru'na odaklanmıştır.²⁵

2.1. Güney Gaz Koridoru

Güney Gaz Koridoru Hazar denizinden başlayarak Azerbeycan, Gürcistan, Türkiye'den geçerek Güney Avrupa'ya (İtalya) ve Güney-Doğu Avrupa'ya gazı aktartmayı hedeflemektedir. Ancak bu boru hattının üç engeli olmuştur:

1) Hazar denizinden çıkarılacak olan gaz AB'nin ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Doğal gaz üretimindeki artışa rağmen Azerbeycan, Türkiye ve Gürcistan'da artan tüketimden dolayı AB için doğal gaz miktarları yeterli olarak görülmemektedir.²⁶

2) Bu boru hattının gerektirdiği altyapının yapılması meselesi: Bu doğal gaz birkaç ülkeden geçeceği için bu ülkeler kimin ve ne kadar gaz miktarlarından faydalanacağına karar verebilmektedir. Başka bir söyleyişle, gazın egemenlik alanından geçtiği için geçiş ücreti talep edebilmektedirler. Örneğin 2009 yılına kadar Ukrayna ucuz gaz ithalatlarından faydalanarak bu gazı bir kaldıraç gücü olarak kullanmaya başlamıştır.²⁷

3) Altyapı kapasitesi ve kullanımı ile ilgili sorunlar: Azerbeycan'lı SOCAR şirketi bu projenin %58'ine hisse sahibiyken Türk BOTAŞ şirketi %30'una İngiliz BP şirketi ise %12'sine sahiptir. SOCAR farklı gaz tedarikçilerin TANAP (Trans Anadolu doğal gaz boru hattı)'a erişimine izin vermemektedir.

Dolayısıyla, tedarikçilerin çeşitlendirilemediği ve hala AB'nin en çok tercih ettiği gaz

23 Andreas Gothau, "Assessing Nord Stream 2: regulation, geopolitics & energy security in the EU, Central Eastern Europe & the UK", *The European Centre for Energy and Resource Security (EUCERS)*, (2016), 9. <https://www.cassis.uni-bonn.de/en/search?SearchableText=Assessing+Nord+Stream+2>

24 A.g.e., 13.

25 A.g.e., 14

26 A.g.e., 14.

27 A.g.e., 14.

tedarikçisinin Rusya olduğu tespit edilmiştir.²⁸

2.2. Kuzey Akım-2 Projesi

Bu bağlamda AB'nin enerji ithalatlarına ne kadar ihtiyacının olduğu sorulması gerekmektedir. AB'nin doğal gaz ithalatının %36,6'sını ve %13,8'ini sağlayan Norveç'in ve Cezayir'in gaz üretiminin 2006'dan 2016'a kadar çok az arttığı tespit edilmiştir. AB'nin genelinde gaz üretiminin azaldığından dolayı gaz ithalatlarının artacağı öngörülmüştür. Bundan dolayı Gazprom ve rakibi olan sıvılaştırılmış doğal gaz tedarikçileri AB pazarlarına erişmeye çalışarak birbiriyle rekabet etmeye başladığı anlaşılmıştır. Ancak Asya ülkelerinin sıvılaştırılmış doğal gaz talebinin yükselişinden dolayı Gazprom boru hattı ağlarıyla AB'nin doğal gaz ihtiyaçlarını karşılayabilme potansiyeline sahip olduğu görülmüştür.²⁹

Eylül 2015 yılında Gazprom, Royal Dutch Shell, OMV, Wintershall ve Engie şirketleriyle ortaklık anlaşmasını imzalayarak Kuzey Akım 2 projesini başlatmıştır. Bu proje, ondan önceki 2011 yılında gerçekleşen Kuzey Akım boru hattının devamı olarak inşa edilmesi düşünülmüştür. Kuzey Akım 2 boru hattının varış noktası olan Almanya'daki Greifswald şehrine ulaşabilmesi için, ilk önce Yamal yarımadasından başlayarak Baltık denizinde Finlandiya'nın, İsveç'in, Danimarka'nın ve Almanya'nın münhasır ekonomik bölgeleri ile Almanya ve Danimarka'nın karasularından geçmesi gerektiğini öngörülmüştür. Bu projenin en büyük hisse sahibi Gazprom iken (%50) diğer şirketler sadece %10'una sahiptir. Bu projenin AB'nin bazı hedeflerine aykırı olduğu söylenmiştir. Ekonomik bakımdan Gazprom'un AB pazarının doğu bölgelerinde hakimiyet kurmasının yanında farklı gaz tedarikçilerinin AB pazarına erişiminin önemli bir ölçüde sınırlandırılabilirdiği görülmüştür. Jeopolitik açılarından Ukrayna'nın transit rolünden mahrum ederek ekonomisini olumsuz bir şekilde etkileyebilme potansiyeli taşımaktadır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN KUZEY AKIM-2 PROJESİNE YÖNELİK YAKLAŞIM

Almanya'nın şansölyesi, Olaf Scholz'a göre 'Kuzey Akım-2 projesi özel sektörde olan bir projedir. Projenin hayata geçip geçmemesine dair karar Almanya'da siyasi gündemi olmayan bir ajans tarafından verilecektir'.³⁰ Polonya'nın başbakanı Mateusz Morawiecki ise Scholz'un bu projeye karşı çıkması ve projenin durdurulması gerektiğini vurgulamıştır. Bu bağlamda, Morawiecki 'Şansölye Scholz'un Rusya'nın baskısı altında olmamasını, Ukrayna'ya, Polonya'ya ve AB'ne yapılan şantajla karşı çıkmasını rica ediyorum' şeklinde bir açıklamada bulunmuştur.³¹ Öte yandan İsveç'te bu projenin taraftarları ve muhalifleri de bulunmaktadır. İsveç'in Girişim ve Yenilik Bakanlığı bu projenin inşa edilmesine ve faaliyete geçmesine izin vermektedir. Ancak İsveç'in Girişim ve Ye-

28 A.g.e., 14 – 15.

29 Giuli, *Nord Stream 2: Rule no more, but still divide*, 6 – 7.

30 Melissa Eddy, "Germany Wants Its Russian Pipeline. German Allies Aren't Sure It's a Good Idea.", *The New York Times*, 28 Aralık 2021, <https://www.nytimes.com/2021/12/28/world/europe/nord-stream-pipeline-germany-russia.html> (Erişim: 03.01.2022).

31 "Polish PM tells Germany's Scholz not to 'give in' over Nord Stream 2", *Reuters*, 9 Aralık 2021, <https://www.reuters.com/markets/commodities/polish-pm-tells-germanys-scholz-not-give-in-over-nord-stream-2-2021-12-09/> (Erişim: 03.01.2022).

nilik bakanı Mikael Damberg'e göre 'İsveç bu projeye olumsuz bakıyor. Ancak projeyi reddedemiyoruz'.³² Anlaşıldığı üzere AB üye ülkeleri arasında Kuzey Akım 2 boru hattı hakkında genel bir mutabakat yoktur. Buna karşılık doğal gaz AB üyeleri için hala önemli bir enerji kaynağıdır.

AB'nin hala dünyanın en sanayileşmiş bölgelerden biri olarak doğal gaz tüketiminin azalmaktan daha çok artacağı öngörülmüştür. 2015'te AB'nin enerji dengesi bilançosu %22 iken 2017'de %24'e artmıştır. 2015'te gaz ithalatları %69,3 iken 2017'de %74,5'e çıkmıştır. Ulusal üretimin azaldığı için ileride AB daha çok doğalgaz ithalatlarına ihtiyacı olacağı tespit edilmiştir. AB'nin en büyük gaz tedarikçisi olarak Rusya 2016'da gaz ithalatlarının %42'sini karşılamıştır.³³

Rusya daha hızlı ve kolay bir şekilde doğal gaz ihraç edebilmesi için 2005'te Kuzey Akım 1 projesini başlatmıştır. Bu proje AB ülkelerinin doğal gaz üretimini azaltmakla birlikte gazın daha hızlı ve daha az maliyetli bir şekilde ithal edilmesini sağlamıştır. Dolayısıyla, AB vatandaşları daha ucuz doğal gaz ithalatlarından ve yeni iş imkanlarından faydalanabilmişlerdir. 2019 sonunda ve en geç 2020 yılının başında başlatılması gereken Kuzey Akım 2 projesi, Kuzey Akım 1 projesinin bir uzantısı olarak inşa edilmesi düşünülmüştür³⁴. Bu projeyi yürüten Gazprom şirketi projenin altı ekonomik ve politik fayda sağlayacağını söylemiştir:

- 1) Yamal yarımadasından Kuzeybatı Avrupa'ya daha hızlı bir şekilde doğal gaz tedarik edilecektir. Daha önce Ukrayna'dan geçen boru hattının 2000 kilometre daha uzun olması gazın nakledilmesini pahalılaştırdığını göstermiştir.
- 2) Bu projenin işletme maliyeti daha düşüktür.
- 3) Ukrayna'dan geçen boru hattıyla karşılaştırıldığında bu projenin nakliye tarifesi 1.6 kat daha düşüktür.
- 4) Zararlı gazların salınımında önemli bir azalış sağlar.
- 5) Üretici tüketiciyle arasında üçüncü partilerinin olmaması gaz akışının siyasi bir araç olarak kullanılmasını engellemektedir.
- 6) Doğal gaz boru hattının yapılması Rusya – AB arasında enerji güvenliğini ve bölgenin jeopolitik istikrarını arttıracaktır.

Projenin yapılmasıyla ilgili maliyetlerin yarısı Gazprom tarafından karşılanırken geri kalan maliyetler diğer ortaklar tarafından üstlenecektir.³⁵

32 Georgi Gotev, "All eyes on Denmark after Sweden awards Nord Stream 2 permit", *EURACTIV*, 8 Haziran 2018, <https://www.euractiv.com/section/energy/news/all-eyes-on-denmark-after-sweden-awards-nord-stream-2-permit/> (Erişim: 03.01.2022).

33 S. Z. Zhizhin ve V. M. Timokhov, "Economic and Geopolitical Aspects of the Nord Stream 2 Gas Pipeline", *Baltic Region*11, No. 3 (2019), 27 – 28.

34 A.g.e., 28 – 29.

35 A.g.e., 30.

31 Ocak 2018’de Almanya projenin başlatılması ve işletilmesi için gerekli izinler vermiştir. Aynı yılda Finlandiya, İsveç ve Rusya da izin vermiştir. Danimarka bu boru hattının ulusal ve çevre güvenliğini tehdit edebilme potansiyelinden dolayı izin vermemiştir. Ancak Ekim 2018’de ‘Rota B’ planı devreye girmesiyle birlikte boru hattının Danimarka’nın karasularından 10 – 15 kilometre uzaklıkta yapılmasına karar verilerek inşa edilmeye başlamıştır.³⁶ Bununla birlikte, bu boru hattının Baltık ülkelerini de etkileyeceği için, çevresel güvenliğini garanti altına alan Espoo konvansiyonu hükümlerine uygun olması gerektiği vurgulanmıştır.³⁷ Almanya, Avusturya ve bazı ülkeler bu projenin sadece ticari boyutunun olduğunu vurgularken, Baltık ülkeleri (Estonya, Letonya, Litvanya) ve Polonya bu boru hattı Rusya’nın dış politikasında bir silah olarak kullanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Ayrıca bu projenin, AB’nin enerji güvenliğini ve jeopolitik istikrarını tehdit ettiğine inanılmaktadır. Dolayısıyla Macaristan, Estonya, Litvanya, Letonya, Çek Cumhuriyeti, Polonya, Slovakya ve Romanya bu projeye ilgili görüşlerini ve endişelerini kapsayan bir mektup imzalayıp Avrupa Komisyonu’na göndermişlerdir.³⁸ Benzer bir şekilde Danimarka ve İsveç endişelenirken, Finlandiya bu konuda nötr bir tavır sergilemiştir. Bu boru hattı daha düşük fiyatlar sunarken, bu ülkelerin Rusya’ya daha fazla bağımlı hale gelme korkusunu da öne sürmüştür. Dolayısıyla devletlerin içinde ve uluslararası düzeyde anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bölümün sonraki kısımlarında Kuzey Akım 2 projesine en çok karşı çıkan ülkeler olan İsveç, Polonya ve Almanya’nın bu projeye yönelik yaklaşımları incelenecektir. Bölümün son kısmında Kuzey Akım 2 projesinin yıkıcı etkilerinin azalmasına yönelik önerilere bakılacaktır.

3.1. İsveç’in Kuzey Akım-2 Projesine Yönelik Yaklaşımı

İsveç’in en büyük korkusu AB’nin Rusya’ya enerji bakımından bağımlı olmasıdır. Hem hükümet hem de muhalefet aynı endişeyi paylaşmaktadır. Genel olarak, İsveç’in enerji talepleri yenilenebilir enerji kaynaklarının üretimi ile karşılanmaktadır. Dolayısıyla, İsveç’in doğal gaz ihtiyaçları diğer AB ülkeleri ile kıyaslandığında daha azdır.³⁹ Buna rağmen İsveç, AB’nin Rusya’ya bağımlı olma ihtimalinden endişelenmiştir. Başka bir söyleyişle, AB’nin Kremlin’in siyasi baskılarına maruz kalması İsveç için bir problem yaratmaktadır. Doğal gaz bir “sopa” olarak nitelendirilmektedir. Yani alacaklı ve tedarikçi arasında asimetrik bir ilişki oluşturduğuna inanılmaktadır. Dolayısıyla, İsveç bu projenin ticari boyutunun olmayışına ve daha çok uluslararası platformlarda Rusya’nın konumunu güçlendirmeye yönelik bir siyasi hareketin olduğunun kanısında olmuştur. Örneğin İsveç dış işleri bakanı Margot Wallström bu projenin enerji güvenliğini tehdit etmekle birlikte

36 A.g.e., 31.

37 Sarah Markgren, *Nord Stream 2 – A Pipeline Connecting Geopolitics and Geoeconomics?*, (Stockholm: University of Stockholm Swedish Defence University, 2018), 18.

38 Andrius Sytas, “EU leaders sign letter objecting to Nord Stream-2 gas link”, *Reuters*, 16 Mart 2016, <https://uk.reuters.com/article/idUKL5N16O4AW> (Erişim: 22.12.2020).

39 Swedish Institute, *Swedes use a lot of energy – yet, emissions are low. The key? Renewable energy*, (Stockholm: 2021), <https://sweden.se/nature/energy-use-in-sweden/> (Erişim: 01.03.2021).

Ukrayna'nın büyük bir gelir kaybına sebep olabildiğini ileri sürmüştür. Aynı zamanda bu projenin çevrenin bozulmasının artırabileceğine dair görüşler mevcuttur.⁴⁰

Çevreye önem veren bir ülke olarak İsveç fosil yakıtlardan yenilenebilir enerji kaynaklarına bir geçişin olması gerektiğini savunmaktadır. Bununla birlikte, Rusya'nın Baltık bölgesinde askeri güç kullanmaya hazır olduğuna dair tartışmalar da ortaya çıkmışlardır. Bu korku iki sebebe dayanmaktadır: Rusya'nın geçmişte ve günümüzde Ukrayna'da olan etkisi. Bir diğeri ise Rusya'nın Baltık bölgesinde, özellikle İsveç'in stratejik açısından önemli olan Gotland adasında, askeri gücünün olma potansiyeli. Bu konuda İsveç'in temel argümanı: 'Daha önce Rusya Ukrayna'da güç kullanımında bir sakınca görmemişse, günümüzde Baltık bölgesinde tekrar böyle bir şeyi yapmasını durduran bir mekanizma yoktur'.⁴¹ Ayrıca Liberal Parti'nin lideri Jan Björklund, Slite ve Karlshamn bölgeleri Gazprom için önem taşıdığını söyleyerek bu bölgelerde Gazprom faaliyetleri yürütmeye başlarsa Gotland adasına (stratejik bir önemi olan bir ada) erişme imkanı yaratmaktadır. Dolayısıyla İsveç'in milli güvenliğini tehdit etme potansiyelini taşımaktadır. Bununla birlikte Liberal Halk Parti'nin siyasetçisi Allan Widman, Slite deniz limanının İsveç'in doğusunda bulunmasından dolayı saldırıya açık olması ve İsveç'in Karlshamn bölgesinde deniz kuvvetlerinin bulunmasından dolayı Kuzey Akım 2 askeri güvenliğini zedeleyebilme imkanı olduğu için uyarmıştır. Ancak İsveç hükümeti böyle bir saldırının henüz pek mümkün olarak görünmediğini ileri sürmüştür.⁴²

Hükümet bu boru hattının uluslararası hukukun prensiplerine, kurallarına, hükümlerine uygun olduğu için İsveç'in onu durdurmasının uluslararası hukuka aykırı olduğunu ileri sürmüştür. Dolayısıyla İsveç hükümeti bu projeyi durdurmaya kalkarsa uluslararası platformlarda kimliği Rusya'ninkinden daha iyi olmayacağını düşünmüştür.⁴³ Bu bağlamda Rusya'nın daha önceki eylemleri (özellikle Kırım'ın ilhak edilmesi) göz önünde bulundurularak birçok muhalefet partilerinin siyasetçileri projeye duydukları endişeyi vurgulamışlardır. Dolayısıyla muhalif siyasetçilerin bu sorunu siyasallaştırmaya meyilli olduğu görülmüştür. Öte yandan İsveç hükümeti uluslararası hukuk kurallarına atıfta bulunarak hiçbir devletin deniz yatağında boru hattı inşa etmesini önleme yetkisine sahip olmadığını savunmuştur⁴⁴. Aslında hukuka dayanarak bu projenin engellenebilir engellenemeyeceği konusunda hükümet ile muhalefet partileri arasında birçok anlaşmazlığa neden olmuştur. Bu anlaşmazlıklardan biri Avrupa Komisyonu'na bu projenin neden gerçekleşmemesi gerektiğini açıklayan mektubun imzalanmamasıdır. İsveç hükümeti bu mektuba imza atmamıştır. Hükümet kaygılanan devletlerin yanında yer almak gibi bir niyeti olmadığı tespit edilmiştir. Muhalefet İsveç'in neden mektubu imzalaması gerektiğini destekleyen üç sebep öne sürmüştür:

1) Avrupa'nın bir tedarikçi ülkeye tamamen bağımlı olmaması gerekmektedir.

40 Markgren, *Nord Stream 2 – A Pipeline Connecting Geopolitics and Geoeconomics?*, 20 – 21.

41 A.g.e., 22.

42 A.g.e., 23.

43 A.g.e., 24.

44 A.g.e., 25 – 27.

- 2) Kırım'ın ilhak edilmesi, Rusya'nın agresif davranışlarının bitmediğini tespit etmiştir.
- 3) Kuzey Akım 2 projesi başka yollardan gaz akışını sağlayacağı için Ukrayna'nın ekonomisini olumsuz etkileyecektir.⁴⁵

Bu proje deniz hukukuna aykırı olmadığı için İsveç bu konuda hareket edememiştir. Ancak AB'nin enerji hedeflerine uyumlu olmadığından İsveç bu konuyu AB'nin gündemine getirmeye çalışmıştır. İsveç bunu yapabilmek için birkaç (özellikle Danimarka) devletle iş birliği yapmıştır. Kısaca Kuzey Akım 2 projesinin AB üye ülkeleri arasındaki mutabakata dayanması ve başka devletlerin görüşünün bu konuda alınması gerektiği ifade edilmiştir. Küresel düzeyde, ABD diğer AB üyesi olan devletlerin bu projeye katılmaması gerektiğini ve bu proje sadece AB enerji güvenliğini zedeleyeceğini ileri sürmüştür.⁴⁶ 2016 yılında Joe Biden İsveç'e gerçekleştirdiği ziyarette Kuzey Akım 2 projesinin Ukrayna'yı daha kötü ekonomik bir durumda bırakacağını ve AB enerji güvenliğini tehdit edeceğini söylemiştir. ABD, AB'yi bu konuda dolaysız olarak etkilememesine rağmen İsveç'te ve uluslararası platformlarda Rusya karşıtı söylemler geliştirmeye çalışmıştır.⁴⁷

Bu bağlamda İsveç'in Kuzey Akım 2 projesine aldığı tavrın jeoekonomik mi yoksa jeopolitik mi nitelikler taşıdığını sormamızda faydalı olacaktır. Bu proje Rusya'nın yayılcı politikasını gerçekleştirmesini kolaylaştıracağını iddia eden görüşlerin olduğu için projenin yarattığı tehdit algısı yüksektir. Başka bir söyleyişle, 'Eğer 2014 yılında Rusya Ukrayna'ya karşı askeri bir müdahale gerçekleştirmişse, ileride böyle bir müdahalenin olmayacağını garanti eden bir durum yoktur' düşüncesi mevcuttur.⁴⁸ Rusya, İsveç'in milli güvenliğini tehdit eden bir unsur olarak algılanmaktadır. Bununla birlikte, Rusya'nın Baltık denizindeki faaliyetlerden dolayı İsveç Rusya'nın saldırılarına açık bir durumda bulunmaktadır. Yayılcı bir aktör olarak algılandığı için her an askeri güce başvurabilme potansiyelinin olduğu tespit edilmiştir.⁴⁹ Hükümet ile muhalefet partileri arasında bu konuda anlaşmazlıklar olmasına rağmen iki taraf da bu tehdidini "sopa" olarak algılamışlardır.⁵⁰ Anlaşıldığı üzere, hükümet bu projenin getirdiği yıkıcı özellikleri dengelemek için uluslararası hukuka ve diğer devletlerle iş birliğine başvurmaktadır. Dolayısıyla, hükümetin daha çok neoliberal ideoloji içinde hareket ettiği görülmektedir. Muhalefet ise bu projenin uluslararası hukukun prensipleriyle dengelenemediğini ve başka yöntemlere başvurulması gerektiğini ileri sürmüştür. Dolayısıyla, aktörler arasındaki güç dengesine önem veren realist ideolojinin⁵¹ hem hükümet hem de muhalefet tarafından benimsendiği görülmüştür.

45 A.g.e., 27 – 28.

46 A.g.e., 28 – 29.

47 "Biden: Nord Stream 2 pipeline is a 'bad deal' for Europe", *Reuters*, 25 Ağustos 2016, <https://www.reuters.com/article/us-energy-europe-usa-idUSKCN1101AP> (Erişim: 25.12.2020).

48 Carl Marklund, "The Return of Geopolitics in the Era of Soft Power: Rereading Rudolf Kjellén on Geopolitical Imaginary and Competitive Identities", *Geopolitics* 20, No. 2 (2015), 252.

49 *age*, 251.

50 Vihma ve Wigell, *Unclear and present danger: Russia's geo-economics and the Nord Stream II pipeline*, 378.

51 İsa Burak Gonca, *New Developments of the European Union Energy Policy Framework*, (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Graduate Institute of Social Sciences, 2012), 12.

3.2. Polonya'nın Kuzey Akım-2 Projesine Yönelik Yaklaşımı

Bu projenin en büyük muhaliflerinden biri Polonya'dır. Polonya bu boru hattının askeri ve neo-emperyal boyutunu vurgulayarak, gerçekleşmesi savaş başlatma ihtimalini de taşıdığını ileri sürmüştür. Polonya, Rusya'nın en çok askerileştirilmiş olan bölgesi Kaliningrad Oblast ile sınırı paylaştığı için bu bölgede en çok sıcak çatışmanın ortaya çıkma ihtimali olduğunu vurgulamaktadır. Polonya, bu tehdidi dengeleme amacıyla, İskandinavya, Baltık bölgelerinde, Romanya ve Türkiye'de bölgesel düzeyde güvenlik iş birliğini sağlamaya çalışması gerektiğine inanmaktadır.⁵²

Polonya için en önemli mesele Ukrayna'nın istikrarıdır. Dolayısıyla, Kuzey Akım 2 projesi 2019 yılından sonra hayata geçirilirse Rusya'nın Doğu Avrupa'daki kaldıraç gücünün artmasına yol açacaktır. Uzun yıllar süren Rusya'yla Polonya arasındaki gerilimin önmüzdeki 15 yıl içinde değişmeyeceği öngörülmüştür. Bu bağlamda zayıf bir Ukrayna, Rusya'nın bu ülkede daha agresif politika izlemesini teşvik etmeye ve zayıflayan ekonomiden dolayı iş bulamayan Ukraynalıların Polonya'ya göç etmesine yol açma olasılığı mevcuttur. Bu göç akımı, Polonya'da iş piyasasının zedelenmesine, sosyal hizmetlerin zayıflamasına ve toplumlar arasındaki gerilimin artmasına neden olabilmektedir.⁵³ Bundan dolayı, Polonya'nın başbakanı Mateusz Morawiecki AB'nin sınırlarına çok fazla mültecinin gelmemesi, AB'nde yeni bir mülteci krizinin olmaması ve bu sınırların Polonya tarafından korunmasının devam edilebilmesi için Almanya'nın bu projeyi durdurması gerektiğini ileri sürmüştür.⁵⁴

Ancak güçlü ve bağımsız bir Ukrayna'nın Polonya'nın istikrarını, güvenliğini ve ekonomik faaliyetlerini arttıracığı öngörülmüştür. Bununla birlikte Rusya'nın emperyal eylemleri gerçekleştirme çabasına önemli bir engel oluşturabilmektedir. Dolayısıyla, Polonya'nın doğal gazın Ukrayna'dan geçmesini tercih etme nedeni ekonomik ve siyasi gerekçelere dayanmaktadır. Ancak birkaç AB üye devletleri Rusya – Ukrayna bağımlılık ilişkilerine önem vermeyerek daha ucuz ve daha hızlı bir şekilde gaz ithalatlarına ulaşmayı hedeflemektedir. Fakat bu bağımlılık ilişkileri, Batı'nın Ukrayna'yı bir kaldıraç gücü olarak kullanmasına imkan tanımıştır. Eğer bu ilişkiler sona erdirilirse Batı'nın kaldıraç gücü de ortadan kalkmış olacaktır. Bunun için Polonya, Berlin'in politikasını sıkça eleştirmektedir.⁵⁵ Bu bağlamda Ukrayna'nın dış işleri bakanı, Dmytro Kuleba ve Polonya'nın dış işleri bakanı, Zbigniew Rau, Kuzey Akım 2 projesiyle ilgili yapılacak olan herhangi bir anlaşmanın “yetersiz” olduğunu ve Rusya'yı saldırgan faaliyetlerinden dolayı sorumlu tutacağını ifade etmişlerdir.⁵⁶

52 Piotr Buras ve Adam Balcer, “An unpredictable Russia: the impact on Poland”, *WiseEuropa*, 1 Haziran 2016, 1 <https://wise-europa.eu/en/2016/06/01/an-unpredictable-russia-the-impact-on-poland/> (Erişim: 17.12.2021).

53 A.g.e., 3

54 “Polish PM scolds Germany on Nord Stream 2 as Warsaw ‘defends EU border’”, *EURACTIV*, 18 Kasım 2021, <https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/polish-pm-scolds-germany-on-nord-stream-2-as-warsaw-defends-eu-border/>, (Erişim: 17.12.2021).

55 Buras ve Balcer, *An unpredictable Russia: the impact on Poland*, 3 – 4.

56 “Nord Stream 2: Ukraine and Poland slam deal to complete controversial gas pipeline”, *Euronews*, 22 Temmuz 2021, <https://www.euronews.com/2021/07/21/ukraine-poland-slam-insufficient-deal-struck-by-germany-and-u-s-on-nord-stream-2> (Erişim: 17.12.2021).

Polonya kendi iktisadi büyümesini hızlandırabilmesi için alternatif kaynaklara ihtiyacı vardır. Bunlardan bir tanesi Yeni İpek Yolu projesidir. Ukrayna'nın zayıflaması Çin'in Yeni İpek Yolu projesindeki rolü de azalmasına yol açacaktır. Polonya iktisadi büyümeyi hızlandırabilmek için güçlü bir Ukrayna'ya ihtiyacı vardır. Ayrıca Rusya'nın gaz tedarik edememesi ve dolayısıyla ekonominin zayıflaması Polonya için oldukça istenen bir durumdur. Çünkü bu durumda Rusya'yı dengeleyebilecek ve rekabet edecek olan Çin olacaktır.⁵⁷

Polonya'da Hukuk ve Adalet partisinin yükselişi AB ile Polonya arasındaki ilişkilerin zedelenmesine yol açmıştır. Parti üyeleri, Rusya'nın agresif politikasını dengeleyebilmesi için uluslararası platformlarda koalisyonlar kurması gerektiğine, aksi takdirde Rusya'nın ekonomik ambargolar ve yaptırımlar uygulayarak Polonya'yı izole etme imkanının olduğuna ve Polonya'nın içinde siyasi çatışmalarına verimli bir ortam yaratarak ülke çapında istikrarsızlık seviyesini yükseltme potansiyelini de taşıdığına inanmaktadır.⁵⁸ Hukuk ve Adalet partisinin başkanı, Jarosław Kaczyński, ABD – Polonya arasındaki iş birliğinin artması ve Polonya'nın dış tehditlerden daha çok korunabilmesi için silahlanması gerektiğini ileri sürmüştür.⁵⁹ Polonya'nın Rusya karşıtı tavrı Kuzey Akım 2 projesine olumlu yaklaşmamasına neden olmuştur. İleride Rusya'yla Polonya arasındaki ilişkilerin iyileşmeyeceği ama aynı zamanda Polonya'da sağ popülistlerin yükselişi AB'nin Polonya'dan uzaklaşmasına neden olabileceği öngörülmüştür. Eğer AB Polonya'dan uzaklaşırsa Polonya'nın Rusya'yı dengeleme gücü de azalacaktır. Bundan dolayı Kuzey Akım 2 projesi hakkında Polonya'yla Almanya'nın iş birliği yapması gerektiği tespit edilmiştir.⁶⁰

Ancak Polonya'da yükselen milliyetçilik akımı bu iş birliğinin yapılmasını engellemekle birlikte Polonya'nın Ukrayna, Almanya ve Litvanya'yla arasındaki ilişkilerinin gerilemesine neden olabilmektedir. Bununla birlikte, birçok AB üye devletleri bu projeyi orta düzey tehdit olarak algıladıklarından dolayı bu sorun AB'nden daha çok Doğu Avrupa'yı ilgilendirdiğini düşünmektedir. Dolayısıyla, Polonya'nın NATO içindeki pozisyonunun zayıflamasına neden olabilmektedir. Polonya'ya göre Kuzey Akım 2 boru hattının kaldırılma gücü olarak kullanılmasının engellenmesi ancak Rusya'ya yaptırımların uygulanmasıyla mümkün olduğunun kanısında olmuştur. Hala Ukrayna'yla Polonya arasındaki müzakereler sonuç doğuramamıştır. Fakat Doğu Ukrayna'daki çatışmasının yükseldiği durumda Polonya Rusya'ya karşı daha sert bir politika izlemesine yol açabilmektedir. Ancak bu durumda Polonya'nın AB'nin desteğini ve iş birliğini almasını zorlaştırmakla birlikte Varşova'nın izole edilme potansiyelini de yükseltmektedir.⁶¹

Polonya, Kuzey Akım 2 projesinin yüksek bir tehdit algı oluşturduğunun, Polonya'nın ekonomisine ve sosyal refahına zarar verdiğinin, Rusya'nın daha çok agresif politikalar

57 Buras ve Balcer, *An unpredictable Russia: the impact on Poland*, 4.

58 A.g.e., 5.

59 Wojciech Jakóbk, "Kaczyński: The agreement on Nord Stream 2 is difficult for us to accept", *BiznesAlert*,

7 Ağustos 2021, <https://biznesalert.pl/kaczyński-porozumienie-w-sprawie-nord-stream-2-jest-dla-nas-trudne-do-przyjęcia/> (Erişim: 17.12.2021).

60 Buras ve Balcer, *An unpredictable Russia: the impact on Poland*, 5 – 6.

61 A.g.e., 6.

takip etmesini teşvik ettiğinin ve AB'ni ekonomi açısından daha bağımlı hale getirdiğinin kanısında olduğundan dolayı bu projeyi jeoekonomikten daha çok jeopolitik bir proje olarak algılamaktadır. Realist yaklaşıma göre devletler arasındaki ilişkiler anarşik olmakla birlikte güç ve devlet gibi kavramlar kilit önem taşımaktadır. Gücün edinilmesinin askeri kapasitelerin artırılması⁶² ile mümkün olduğuna inanan Polonya, realist ideolojisi çerçevesinde hareket ettiği görülmektedir.

3.3. Almanya'nın Kuzey Akım-2 Projesine Yönelik Yaklaşımı

Bu projenin en büyük taraftarı Almanya'dır. Almanya'ya göre bu proje sadece bir ticari proje olarak nitelendirilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla hükümetlerden daha çok özel yatırımcıların bu projeye ilgilenmesi gerektiğinin kanısında olmuştur. Ayrıca bu boru hattının AB'ye daha fazla arz sunacağı için AB enerji güvenliğini zedelemekten ziyade pekiştireceğine inanmaktadır.⁶³

Angela Merkel ve SDP lideri Sigmar Gabriel bu proje gerçekleştirilirse Ukrayna'nın yine transit ülke rolünden mahrum bırakılmaması için bir alternatifin oluşturulacağını ileri sürmüşlerdir. Başka bir deyişle Rusya, Ukrayna'nın enerji güvenliğine ve ekonomisine zarar vermeyeceğini garanti etmesiyle bu proje gerçekleştirilebilir. Fakat buna rağmen Almanya Ukrayna'nın rolünü zayıflatmamak için herhangi bir çözüm sunmamıştır.⁶⁴

Sigmar Gabriel ise bu projenin aslında Almanya Rusya ile arasındaki ilişkilerin iyileşmesinde önemli bir rol oynayacağına inanmaktadır. Yani proje inşaatı aslında Almanya'nın Rusya'ya uyguladığı yaptırımların kalkmasına yol açabilecektir. Ayrıca Gabriel üçüncü partilerin ve dışsal aktörlerin bu projeye müdahale etmesini önlemekle birlikte projenin Almanya tarafından denetleneceğini vaat etmiştir.⁶⁵ Bununla birlikte Gabriel, projenin yasal çerçevede yapılacağını ve Brüksel'in projeye yönelik müdahalelerin sınırlı olması gerektiğini vurgulamıştır.⁶⁶

Almanya açısından, Kuzey Akım 2 projesi Almanya'nın Rusya'dan dolaysız bir şekilde gaz ithal etmesine yol açarak AB'de olan enerji rolünü de güçlendirecektir. Başka bir deyişle Almanya Avrupa'nın güçlü bir enerji merkezi rolünü üstlenmesine imkan sunmaktadır. Almanya, Batı Avrupa ülkelerine gaz ihraç edeceğinden dolayı Alman enerji şirketleri yeni gelir kaynakları edinecektir.⁶⁷

Ancak önceki yıllarda Almanya Kuzey Akım 2 projesine destek vermesine rağmen, Nisan 2018 yılında Merkel, Almanya'nın, Ukrayna'nın transit rolü değişmediği sürece projeye destek vermeye hazır olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla Almanya'nın artık projenin sadece ticari özellikleri taşıyıp taşımadığına şüpheli yaklaştığı gösterilmiştir. Ancak buna

62 Gonca, *New Developments of the European Union Energy Policy Framework*, 12.

63 Hannes Adomeit, "Germany, the EU, and Russia: The Conflict over Nord Stream 2" *Centre for European Studies*, Nisan 2016, 6, <https://carleton.ca/ces/wp-content/uploads/Adomeit-policy-brief.pdf> (17.12.2021).

64 A.g.e., 1.

65 A.g.e., 7.

66 Albrecht Mayer, "Putin and Gabriel team up on Nord Stream 2 against Brussels", *Euractiv*, 15 Mart 2016,

<https://www.euractiv.com/section/energy/news/putin-and-gabriel-team-up-on-nord-stream-2-against-brussels/> (Erişim:17.12.2021).

67 Adomeit, *Germany, the EU, and Russia: The Conflict over Nord Stream 2*, 8.

rağmen Almanya projeyi desteklemeye devam etmeye hazır olduğunu belirtmiştir. Bu destek en çok Almanya'nın ABD'nin projeye yönelik eleştirilerini göz ardı etmesinde görülmüştür. Almanya hükümetine göre, ABD Avrupa'ya sıvılaştırılmış doğal gaz tedarik etmeyi hedeflediğinden dolayı Kuzey Akım 2 projesini eleştirmektedir.⁶⁸

Almanya projenin meşruiyetini desteklemek için AB'nin enerji ihtiyaçlarının her sene artacağını, Norveç tedarikçi rolünün azalacağını, Afrika kıtasından ve Hazar denizinden çıkarılacak gazın sadece Orta ve Güney-Doğu Avrupa ihtiyaçlarını karşılayabileceğini ve Rusya AB'nin tek tedarikçisi olacağını ileri sürmüştür.⁶⁹ Ancak Aralık 2021 yılında Almanya'nın dış işleri bakanı, Annalena Baerbock, Kuzey Akım 2 projesinin AB enerji kanunlarının gerektirdiği koşulları karşılamadığından dolayı faaliyete geçmemesi ve iptal etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Baerbock ayrıca Rusya – Ukrayna sınırında bulunan 100.000 Rus askerinin ve bu boru hattının siyasi bir silah olarak kullanılmasına yol açacağından dolayı projenin faaliyete geçmesinin askıya alınması gerektiğini söylemiştir.⁷⁰ 2022 yılında Rusya'nın, Ukrayna'ya bağlı olan Luhansk'ın ve Donetsk'in bağımsızlığını tanımasına tepki olarak, Almanya, Kuzey Akım 2 doğalgaz boru hattının sertifikasyon sürecini durdurmuştur. Scholz'a göre Putin'in bu bölgeleri tanınması uluslararası hukuka aykırı olmakla birlikte, Batı ile Rusya arasında onlarca yıldır devam eden anlaşmaları ihlal etmektedir.⁷¹ Ayrıca Moskova'nın bu boru hattını silah olarak kullanmasına izin vermeyeceğine, ABD'nin yanında olacağını ve gerekirse diğer Avrupa ülkeleri ve NATO üyeleriyle birlikte hareket edeceğini ileri sürmüştür.⁷² Washington, bu bağlamda Scholz'un açıklamasını olumlu karşıladığını ve Alman hükümetiyle yakın işbirliği içinde olduğunu ifade etmiştir.⁷³

Anlaşıldığı üzere, Almanya'da Kuzey Akım 2 projesinin ilk yıllarında projeye yönelik daha çok destek verilmiştir. Çünkü bu yıllarda bu projenin Almanya'ya getirebilecek olan ekonomik imkanlara daha çok önem verilmiştir. Dolayısıyla bu dönemde projenin jeopolitikten daha çok jeoekonomik özellikleri taşıdığı anlaşılmıştır. Bu dönemde iş birliğine, serbest ticarete, devlet dışı aktörlerin rolüne ve devletlerin ekonomik güce önem veren liberal ideoloji⁷⁴ çerçevesinde hareket ettiği görülmüştür. Ancak 2021 yılında bu projenin AB kanunlarındaki koşulları karşılamaması, Ukrayna'nın transit rolünün güvence altına alınmaması, askeri tehdidin artması ve Şubat 2022 yılında Rusya'nın Ukrayna'ya sal-

68 Moniek de Jong, "Nord Stream 2: The project that will not die", *Clingendael Spectator*, 23 Eylül 2020, <https://spectator.clingendael.org/en/publication/nord-stream-2-project-will-not-die> (Erişim: 17.12.2021).

69 Adomeit, *Germany, the EU, and Russia: The Conflict over Nord Stream 2*, 8.

70 Jillian Ambrose, "Gas prices near record highs as Berlin rejects pipeline from Russia", *The Guardian*, 13 Aralık 2021, https://www.theguardian.com/business/2021/dec/13/gas-prices-near-record-highs-berlin-rejects-pipeline-russia-germany-ukraine-nord-stream-2?fbclid=IwAR0P5yyiz-ySk1nwL0XwMfv1TSrNk_LWLMHaXi-wEbWqKbzXplKgMm8UZYw (Erişim: 17.12.2021).

71 Philip Oltermann, "Germany halts Nord Stream 2 approval over Russian recognition of Ukraine 'republics'", *The Guardian*, 22 Şubat 2022, <https://www.theguardian.com/world/2022/feb/22/germany-halts-nord-stream-2-approval-over-russian-recognition-of-ukraine-republics> (Erişim: 26.02.2022).

72 Ayhan Simsek, "Germany calls for extraordinary NATO summit after Russia's attack on Ukraine", *Anadolu Agency*, 24 Şubat 2022, <https://www.aa.com.tr/en/europe/germany-calls-for-extraordinary-nato-summit-after-russias-attack-on-ukraine/2512999> (Erişim: 26.02.2022).

73 Sarah Marsh, Madeline Chambers, "Germany freezes Nord Stream 2 gas project as Ukraine crisis deepens", *Reuters*, 22 Şubat 2022, <https://www.reuters.com/business/energy/germanys-scholz-halts-nord-stream-2-certification-2022-02-22/> (Erişim: 26.02.2022).

74 Gonca, *New Developments of the European Union Energy Policy Framework*, 12 – 14.

dırması, Almanya'nın bu projenin jeopolitik özellikleri taşıdığıının kanısında olup realist ideolojisi çerçevesinde projeyi yorumlamasına neden olmuştur.

3.4. Kuzey Akım 2 Projesinin Yıkıcı Etkilerinin Azalmasına Yönelik Öneriler

Genel itibariyle Kuzey Akım 2 projesinden birkaç devlet yararlanabilir kendi diğer devletler artık gaz ithalatlarının Batı Avrupa'dan geleceği ve dolayısıyla gaz fiyatları da artacağı için zede- lenebilmektedir. Bu projenin yıkıcı etkilerinin azaltılması için birkaç adım atılabilmektedir: 1) AB Üçüncü Enerji Paketi'nin tüm kurallarının tam anlamıyla uygulanması ve kısa vadeli ticaret kapasitesinin desteklenmesidir.⁷⁵

2) İlk adımın yetersiz olarak değerlendirildiği durumunda, 2020'de gaz marketi tasarımı- nın daha sistematik ve radikal bir bütünleşme içinde revize edilmesi gerekmektedir. Eğer sınır-ötesi tarifler gaz fiyatı konusunda bir mutabakat oluşturamazsa merkezi bir sistem gaz fiyatları belirtmesi gerekmektedir.⁷⁶

3) Orta ve Doğu Avrupalı ülkelerin çeşitli enerji kaynaklarından faydalanmasının sağ- lanması: Bu ülkelerin en azından üç enerji kaynağından faydalanması gerekmektedir: Örneğin Sırbistan – Bulgaristan boru ara parçası ve BRUA boru hattının kullanılmaya başlanmasıdır. Bu bağlamda Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri Batı'dan gaz ithal edemediği durumunda Trans Adriyatik Boru Hattı'ndan (TAP) faydalanabilmektedir.⁷⁷

4) Bölgesel ortaklıkların kurulmasının desteklenmesi: Orta ve Doğru Avrupa'daki özel şirketlerin belirli bir gaz miktarını satın almalarının desteklenmesi.⁷⁸

5) AB'nin yeni gerilim testleri yapması gerekmektedir. Bu testler farklı muhtemel senaryoları göz önünde bulundurarak AB'nin ileride nasıl davranması gerektiğini belirtmede rol oyna- maktadır. Bu senaryolardan biri sıvılaştırılmış doğal gaz ithalatların tekrar kullanılmasıdır.⁷⁹

6) Kuzey Akım 2 boru hattı AB enerji güvenliğini tehdit etmemesi ve fark- lı gaz tedarikçilerinin AB pazarlarına erişimi sınırlandırmaması için kri- tik boru ara parçalarının ve esnek altyapının oluşturulması desteklenmek- tedir. AB dekarbonizasyon politikası doğrultusunda, bu altyapıları ileride yenilenebilir enerji kaynaklarının aktarılması ve biriktirilmesi için de kullanılabilir.⁸⁰

75 Giuli, *Nord Stream 2: Rule no more, but still divide*, 11.

76 A.g.e., 11.

77 A.g.e., 11.

78 A.g.e., 12.

79 A.g.e., 15.

80 A.g.e., 15.

SONUÇ

Jeoekonomi kapsamında inceleyecek olursak Rusya'yla AB arasındaki enerji ticareti ilişkilerinin yeni bir olgu olmadığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Rusya'nın 1970'li yıllardan itibaren AB'yle enerji ilişkilerini neredeyse hiçbir zaman durdurmadığı görülmektedir. Yukarıdaki verilere dayanarak AB üye devletleri arasında Kuzey Akım 2 projesine yönelik farklı yaklaşım benimsediğini görmüştük. Bu projenin hem devletler arasında hem de devletlin içindeki partiler arasında bir mutabakatın oluşmasını engellediği anlaşılmıştır.

Bu proje İsveç gibi bazı ülkelerde hükümetle muhalefet partiler arasında anlaşmazlıkların oluşmasına neden olmuştur. Muhalefet partiler bu projenin siyasi boyutunu göz önünde bulundurarak AB'nin enerji açısından Rusya'ya bağımlı olma korkusu, İsveç'in stratejik bölgeleri saldırılabilir endişesi ve çevre güvenliğinin zedelenme ihtimalini öne sürerek hükümeti, bu projeyi desteklememesi gerektiğini ikna etmeye çalışmıştır. Fakat hükümet, bu projenin uluslararası hukuka aykırı olmadığı ve İsveç bu projeyi durdurmaya kalkarsa AB'nin değerlerine aykırı davranmış olacağını ileri sürerek uluslararası platformlarda İsveç'in imajı da zedelenmiş olacaktır. Ancak İsveç'te hem hükümet hem de muhalefet bu projenin jeopolitik özellikler taşıdığına ve yüksek bir tehdit algısı oluşturduğuna inanmaktadır. Her iki taraf hemfikirde olmasına rağmen bu projeye yönelik benimsediği yaklaşımlar farklılaşmaktadır. Hükümet uluslararası hukukun kurallarına başvurulması gerektiğinin kanısında olduğundan dolayı daha çok neoliberal ideoloji çerçevesinde hareket ettiği görülmüştür. Muhalefet ise bu projenin getirebileceği yıkıcı etkilerin önlenmesi için hükümetin bu projeyi baştan reddetmesi ve başka yöntemlerle dengelemesi gerektiğine inanmaktadır. Dolayısıyla, muhalefetin daha çok realist ideoloji anlayışını benimsediği anlaşılmıştır. Hem hükümet hem de muhalefet bu projenin gizli bir ajanda barındırabildiği ihtimali reddetmemekle birlikte İsveç'in milli güvenliğine ve Avrupa'nın enerji güvenliğine zarar verebileceğine inanmaktadır.

Polonya bu projenin en büyük muhalifidir. Polonya açısından bu proje tamamen jeopolitik özellikler taşımakta ve büyük bir askeri tehdit oluşturmaktadır. Bu tehdidin ortadan kaldırılması için diğer ülkelerle koalisyonların yapılması ve Polonya'nın silahlanması gerektiğine inanmaktadır. Dolayısıyla, Polonya'nın tam realist ideolojisi çerçevesinde hareket ettiği görülmektedir. Bununla birlikte, Polonya bu projenin gizli bir ajandaya sahip olduğunun, Polonya'da ve AB'nde bir mülteci krizin neden olduğunun ve dolayısıyla AB'nin enerji güvenliğine zarar verdiğinin kanısındadır.

Almanya ise bu projenin en büyük taraftarı idi. Almanya hükümeti açısından bu proje sadece ticari özellikler taşımaktadır. Dolayısıyla Kuzey Akım 2 boru hattı jeoekonomik özelliklere sahip ve düşük bir tehdit oluşturmaktadır. Bununla birlikte bu projenin gizli ajanda barındırmadığını ileri süren Almanya hükümeti AB enerji güvenliğine zarar vermekten daha çok katkı sağlayacağını ifade etmiştir. Projenin ilk yıllarında bu yaklaşımı benimseyen Almanya'nın daha çok neoliberal ideoloji çerçevesinde hareket ettiği görülmüştür. Ancak Rusya – Ukrayna sınırında binlerce Rus askerinin bulunması ve özellikle Rusya'nın Ukrayna'ya saldırması Almanya'nın bu projeye yönelik yaklaşımın da değiş-

mesine neden olmuştur. Başka bir deyişle Almanya bu projenin jeoekonomiden çok jeopolitik özellikleri görmeye başlayarak, yüksek bir tehdit oluşturduğunu ileri sürmüştür.

Bununla birlikte, Avusturya'nın, Fransa'nın, Çek Cumhuriyeti'nin, Hollanda'nın, İngiltere'nin, Finlandiya'nın, Malta'nın, Slovakya'nın gibi Kuzey Akım 2 projesinin taraftarları, bu projenin sadece ekonomik boyutunun ve AB'nin kurallarına ve karbonsuzlaşma politikasına uygun olduğunu vurgulayarak 'havuç' olarak algılamalarına yol açmıştır. Fakat projenin jeopolitik boyutuna odaklanan Polonya, Ukrayna, Macaristan, Romanya, Moldova, Estonya, Letonya, Litvanya ve Danimarka gibi muhalifler bu projenin AB enerji güvenliğini zedeleyebileceğini, Rusya'nın daha agresif politika izlemesine, Ukrayna'da çatışmaların artmasına yol açabileceğini ve AB Üçüncü Enerji Paketi kurallarına uygun olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Bu minvalde, bu boru hattının yapılmasına karşı sadece bazı AB üye devletleri değil, ABD gibi kıta ötesi aktörlerin de harekete geçmiştir. Uluslararası alanda projenin en büyük muhalifi olan ABD'nin diğer muhalif olan devletlerle aynı endişeleri paylaşmakla birlikte, ürettiği sıvılaştırılmış doğal gaz miktarlarını AB pazarlarına ulaştırmayı hedeflemektedir. Rusya'nın AB pazarlarındaki etkisini azaltmak için ABD Kongresi'nde olan Cumhuriyetçi ve Demokrat milletvekilleri, projenin gerçekleşmesine katkı sağlayan şirketlere karşı yaptırımların uygulanmasına dair bir karar vermişlerdir. Dolayısıyla bu proje ABD'nin en büyük iki partisi bu konuda ideolojik farklılıkları bir yana bırakıp iş birliği yapmasını teşvik etmiştir.⁸¹

Kuzey Akım 2 boru hattı bir jeoekonomik araç olarak sınıflandırılabilir. Çünkü bu boru hattının Rusya'dan diğer AB üye ülkelere götürdüğü doğal gaz akışının durdurulması bir sopa, bazı ülkelere doğal gaz fiyatlarına indirim getirilmesi ise havuç olarak görülebilmektedir. Ancak bu projenin askeri tehdit getirdiğine inanılmaktadır. Dolayısıyla bu proje bir jeopolitik proje olarak algılanmaktadır. AB üyeleri bu projeye yönelik bir mutabakatın oluşturulması için enerji kaynakları tedarikçilerin çeşitlendirilmesi, bu projenin AB enerji kurallarına tam uyması, kritik boru hatlarının ve ara hatlarının oluşturulması gerekmektedir.

81 Andrea Shalal, "Exclusive: U.S. preparing new sanctions to impede Russia's Nord Stream 2 pipeline", *Reuters*, 23 Aralık 2020, <https://www.reuters.com/article/us-usa-russia-nord-stream-exclusive-idUSKBN28X2B6> (Erişim: 27.12.2020).

KAYNAKÇA

Adomeit, Hannes. “Germany, the EU, and Russia: The Conflict over Nord Stream 2” *Centre for European Studies*, Nisan 2016: 1 – 12. <https://carleton.ca/ces/wp-content/uploads/Adomeit-policy-brief.pdf> (17.12.2021).

Crawford, Timothy W. “Preventing Enemy Coalitions: How Wedge Strategies Shape Power Politics”, *International Security* 35, No. 4 (2011): 155-189.

EU Science Hub – European Commission, *Renewable Energy – Recast to 2030 (RED II)*, Brüksel: 2020, <https://ec.europa.eu/jrc/en/jec/renewable-energy-recast-2030-red-ii> (Erişim: 02.01.2022).

Giuli, Marco. “Nord Stream 2: Rule no more, but still divide”, *European Policy Center*, (2018): 1 – 24. <https://www.epc.eu/en/Publications/Nord-Stream-2-Rule-no-more-but-still-divide~205b34>.

Gonca, İsa Burak. *New Developments of the European Union Energy Policy Framework*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Graduate Institute of Social Sciences, 2012.

Gothau, Andreas. “Assessing Nord Stream 2: regulation, geopolitics & energy security in the EU, Central Eastern Europe & the UK”, *The European Centre for Energy and Resource Security (EUCERS)*, (2016): 1 – 39. <https://www.cassis.uni-bonn.de/en/search?SearchableText=Assessing+Nord+Stream+2>.

Jong, Moniek de. “Nord Stream 2: The project that will not die”, *Clingendael Spectator*, 23 Eylül 2020, <https://spectator.clingendael.org/en/publication/nord-stream-2-project-will-not-die> (Erişim: 17.12.2021).

Mammadova, Nigar. *Avrupa Birliği Enerji Politikasında Güney Koridorun Yeri*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Markgren, Sarah. *Nord Stream 2 – A Pipeline Connecting Geopolitics and Geoeconomics?*. Stockholm: University of Stockholm Swedish Defence University, 2018.

Marklund, Carl. “The Return of Geopolitics in the Era of Soft Power: Rereading Rudolf Kjellén on Geopolitical Imaginary and Competitive Identities”, *Geopolitics* 20, No. 2 (2015): 248 – 266.

Meyer, Carsten. “Renewable Energy Support Policies in Europe”, *Climate Policy Info Club*, <https://climatepolicyinfohub.eu/renewable-energy-support-policies-europe.html> (Erişim: 02.01.2022).

Strachota, Agata Loskot. “Nord Stream 2: policy dilemmas and the future of EU

gas market”, *Norwegian Institute of International Affairs* 2, (2016): 1 – 4.

Swedish Institute, *Swedes use a lot of energy – yet, emissions are low. The key? Renewable energy*, Stockholm: 2021, <https://sweden.se/nature/energy-use-in-sweden/> (Erişim: 01.03.2021).

Sziklai, Balázs R., László Á. Kóczy ve Dávid Csercsik. “The impact of Nord Stream 2 on the European gas market bargaining positions”, *Energy Policy* 144, (2020): 1 – 14.

Türkiye Cumhuriyeti Avrupa Birliği Bakanlığı, *Avrupa Birliği'nin Enerji Politikası*, Ankara: 2020 <https://www.ab.gov.tr/p.php?e=80> (Erişim: 02.01.2022).

Vihma, Antto ve Mikael Wiggel. “Unclear and present danger: Russia's geoeconomics and the Nord Stream II pipeline”, *Global Affairs* 2, No. 4 (2016): 1 – 12.

Wigell, Mikael, Sören Scholvin ve Mika Aaltola. *Geo-economics and Power Politics in the 21st Century: The Revival of Economic Statecraft*, London ve New York: Routledge Taylor & Francis Group, 2019.

Wigell, Mikael ve Antto Vihma. “Geopolitics versus geoeconomics: The case of Russia's geostrategy and its effects on the EU”, *International Affairs* 92, No. 3 (2016): 605 – 627.

Zhizhin, S. Z. ve V. M. Timokhov. “Economic and Geopolitical Aspects of the Nord Stream 2 Gas Pipeline”, *Baltic Region* 11, No. 3 (2019): 25 – 42.